

УДК 331.108.32

А.М. СЛЮСАР, канд. юрид. наук, доц.,
Національна юридична академія України імені
Ярослава Мудрого

ІНВАЛІДИ – СУБ'ЄКТИ ТРУДОВОГО ПРАВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Ключові слова: інвалідність, трудове право,
міжнародний досвід

З метою привернення увагу суспільства до проблем інвалідів кожного року, 3 грудня, під егідою Організації Об'єднаних Націй відзначається Міжнародний день інвалідів.

Актуальність цього дослідження обумовлена зростанням кількості осіб з обмеженими фізичними можливостями та підвищенням ролі держави в удосконаленні механізму професійної реабілітації та забезпеченні зайнятості таких осіб. За останні роки в Україні намітилася тенденція значного збільшення числа інвалідів. Якщо на початок 1994 р. їх чисельність становила близького 2,1 млн. чоловік, то на початок 2009 р. вона збільшилась до 2,5 млн. чоловік. Питома вага осіб з обмеженими фізичними можливостями серед населення зросла за цей період відповідно з 4 до 5 відсотків. Проте, за оцінками Міжнародної організації праці, інваліди складають близько 10 % населення Землі. Це дає підстави для припущення, що ще величезна чисельність фактичних інвалідів через складність процедури одержання цього статусу не можуть знайти в Україні його юридичного підтвердження. На даний час в окремих регіонах нашої держави зайнятість серед інвалідів працездатного віку становить 15-20 %. При цьому особливо важка ситуація складається із зайнятістю інвалідів I та II груп, серед яких число працюючих вдвічі менше. Структура зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями починаючи з 1994 р. істотно не змінювалася. Найбільша частина їх зайнята у сфері матеріального виробництва: у промисловості, сільському господарстві

та будівництві, а також у невиробничих сферах – у системі охорони здоров'я та освіти. З числа зайнятих тільки 40 % становлять жінки.

Треба зазначити, що ще у 1982 році деякі питання щодо праці інвалідів відносно факторів імплементації міжнародних норм про працю піднімав Е.М. Амастанов. Разом із тим, ці питання отримали висвітлення, наприклад, у вітчизняному законі «Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів». При цьому все ще залишилися певні розмежування у нормативній базі. Тому мета статті полягає в аналізі міжнародного досвіду праці інвалідів як суб'єктів трудового права. Новизна роботи полягає в висвітленні деяких норм міжнародного права стосовно праці інвалідів.

Національна програма професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005 роки [1] визнає, що переліки професій, що враховують медичні показання та протипоказання за кожним видом і групою інвалідності, відповідно до яких здійснюється професійне навчання та працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями, є застарілими. Незадовільним залишається кадрове забезпечення фахівцями з професійної реабілітації зазначених осіб.

Перші кроки молодій українській державі по створенню правових, економічних та організаційних засад захисту прав інвалідів відбулися з прийняттям 21.03.1991 р. Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [2]. Цим законодавчим актом гарантовано людям із фізичними вадами рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі у всіх сферах життя суспільства, створення необхідних умов, що дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів. Створюючи відповідну законодавчу базу, держава намагається цивілізовано будувати свої взаємини з громадянами, чий фізичний або психічний стан не дає їм змоги самостійно та всебічно дбати про своє здоров'я.

Україна набула членства в Раді Європи за умови, що вона приведе у відповідність із європейськими стандартами низку існуючих законів і прийме понад 30 нових, що сприятиме реальному її входженню у правовий простір цієї організації. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним у вирішенні питання гармонізації вітчизняного законодавства з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу є приєднання нашої країни до низки угод, що стосуються вирішення проблем інвалідів. На сучасному етапі становлення України як соціальної держави одним з пріоритетних напрямків її державної політики є запровадження комплексу заходів щодо соціальної інтеграції інвалідів до громадського життя.

Право на працю є природним і невід'ємним правом людини, закріпленим у багатьох міжнародних актах. Так, за ст.23 Загальної декларації прав людини 1948 р. [3, с.27] кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Згідно ст.6 Декларації соціального прогресу та розвитку 1969 р. [4] соціальний розвиток передбачає надання кожній людині права на працю й вільний вибір заняття. Соціальний прогрес і розвиток вимагають участі всіх членів суспільства в продуктивній і суспільно корисній праці й установах, відповідно до прав і основних свобод людини, а також принципів справедливості й соціальної функції власності, таких форм власності на землю та засоби виробництва, які (а) виключають будь-які форми експлуатації людини, (б) забезпечують рівні права на власність для всіх і (в) створюють умови, що ведуть до справжньої рівності серед людей. Однак, на думку Е.М. Аматинова, маючи форму резолюції, зазначені Декларації ООН не покладають на держави, що брали участь у їх прийнятті, яких-небудь чітких юридичних зобов'язань [5, с.39].

Відповідно до ст.6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [6, с.468] держави, які беруть участь

у ньому, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. Заходи, яких повинні вжити держави з метою повного здійснення права на працю, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96 «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» 1993 р. [7] робить акцент на тому, що державам слід визнати принцип, щодо якого інваліди повинні одержати можливість здійснювати свої права, насамперед у царині зайнятості. Як у сільській місцевості, так і у міських районах вони повинні мати рівні можливості для заняття на ринку праці продуктивною і трудовою діяльністю, що приносить доход. Закони не повинні бути дискримінаційними стосовно інвалідів і не повинні створювати перешкод для їх працевлаштування. Державам слід активно підтримувати включення інвалідів у вільний ринок праці. Така підтримка може здійснюватися за допомогою різних заходів, включаючи (а) професійну підготовку, (б) установах стимулюючих квот, (в) резервоване або цільове працевлаштування, (г) надання позичок або субсидій дрібним підприємствам, (д) укладення спеціальних контрактів і надання переважних прав на виробництво, (е) податкові пільги, гарантії дотримання контрактів, а також (є) надання інших видів технічної або фінансової допомоги підприємствам, що наймають працівників-інвалідів. Держави повинні заохочувати роботодавців здійснювати заходи для створення інвалідам належних умов реалізації права на працю. Програми дій держав можуть включати: заходи щодо проектування й пристосуванню робочих місць і робочих приміщень таким чином, щоб вони були доступні для осіб з різними формами інвалід-

ності; заходи підтримки використання нових технологій та розробки і виробництва допоміжних пристроїв і устаткування, а також заходи з полегшення доступу інвалідів до них, для того щоб інваліди могли одержати й зберігати за собою робоче місце; забезпечення належного навчання й працевлаштування, а також постійної підтримки (наприклад, індивідуальної допомоги й послуг перекладача). При цьому у всіх випадках необхідно мати за мету працевлаштування інвалідів в умовах вільного ринку праці. Як варіант працевлаштування інвалідів, які не можуть влаштуватися на роботу в умовах вільного ринку, можуть бути створені невеликі господарські одиниці, що надають гарантоване працевлаштування. Важливо, щоб якість таких державних програм оцінювалося з точки зору їх доцільності й достатності для забезпечення можливостей по працевлаштуванню інвалідів.

У 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН ухвалена Конвенція про права інвалідів [8], а у 2008 році утворено Комітет ООН з прав інвалідів. За ст.27 Конвенції держави визнають право інвалідів на працю нарівні з іншими. Воно включає право на одержання можливості заробляти на життя працюю, що інвалід вільно обрав або на яку вільно погодився, в умовах, коли ринок праці й виробниче середовище є відкритими, інклюзивними і доступними для інвалідів. Учасники Конвенції забезпечують і заохочують реалізацію права на працю, у тому числі тими особами, які одержали інвалідність під час трудової діяльності, шляхом прийняття, зокрема в законодавчому порядку, заходів, спрямованих на:

- заборону дискримінації за ознакою інвалідності з питань, що стосуються всіх форм зайнятості, включаючи умови прийому на роботу та зайнятості, збереження роботи, просування по службі, а також забезпечення безпечних і здорових умов праці;

- захист прав інвалідів, нарівні з іншими, на справедливий й сприятливий умови праці, включаючи рівні можливості й рівну винаго-

роду за працю рівної цінності, безпечні й здорові умови праці (в тому числі захист від домагань);

- забезпечення того, щоб інваліди могли здійснювати свої трудові й профспілкові права нарівні з іншими;

- наділення інвалідів можливістю ефективного доступу до загальних програм технічної й професійної орієнтації, служб працевлаштування, а також професійного і безперервного навчання;

- розширення на ринку праці можливостей для працевлаштування інвалідів та їх просування по службі, а також надання допомоги в пошуку, одержанні, збереженні й поновленні роботи;

- розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності, підприємництва, розвитку кооперативів й організації власної справи;

- найм інвалідів у державному секторі;

- стимулювання найму інвалідів у приватному секторі за допомогою заходів, які можуть включати програми позитивних дій, стимули й інші заходи;

- забезпечення інвалідам розумного пристосування робочого місця;

- заохочення здобуття інвалідами досвіду роботи в умовах відкритого ринку праці;

- заохочення програм професійної й кваліфікаційної реабілітації, збереження робочих місць і повернення на роботу для інвалідів.

Держави мають забезпечити захист інвалідів, нарівні з іншими, від примусової або обов'язкової праці.

Ще 17.01.2008 р. Уповноваженим з прав людини внесено подання Президентові України щодо ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї [9]. Цю позицію Омбудсмана активно підтримала і Національна асамблея інвалідів України. Переконані, що ратифікація вказаних документів дасть змогу створити відповідне правове поле для більш ефективного і справедливого захисту прав людей з особливими потребами.

Конвенція Міжнародної організації праці

№ 159 про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів 1983 р. [10] (ратифікована Верховною Радою України 06.03.2003 р. [11]) виходить з того, що органи державної влади повинні сприяти працевлаштуванню шляхом:

- сприяння можливості зайнятості інвалідів на відкритому ринку праці (ст.3);

- проведення консультацій з представницькими організаціями підприємців і трудящих щодо здійснення зазначеної політики, в тому числі заходів, яких слід вжити з метою сприяння співробітництву та координації державних і приватних органів, що займаються професійною реабілітацією, консультацій з представницькими організаціями інвалідів і у справах інвалідів (ст. 5);

- вжиття заходів з метою організації й оцінки служб професійної орієнтації, професійного навчання, працевлаштування, зайнятості, а також інших пов'язаних з ними служб, щоб інваліди мали можливість отримувати, зберігати роботу та просуватися по службі; наявні служби для трудящих в цілому використовувати там, де це можливо та доцільно, з потрібною адаптацією (ст.7);

- вжиття заходів для сприяння створенню та розвитку служб професійної реабілітації та зайнятості для інвалідів у сільських районах і окремих місцевостях (ст.8).

Не оминуло численні проблеми працевлаштування інвалідів і європейське співтовариство. Так, Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. [12], в ст.1 проголошує, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на працю її учасники зобов'язуються:

- визнати однією зі своїх найголовніших цілей і одним зі своїх найголовніших обов'язків досягнення та підтримання якомога високого і стабільного рівня зайнятості, маючи на меті досягнення повної зайнятості;

- ефективно захищати право працівника заробляти собі на життя професією, яку він вільно обирає;

- створювати безкоштовні служби працевлаштування для всіх працівників або забез-

печувати їхнє функціонування;

- забезпечувати належну професійну орієнтацію, підготовку та перекваліфікацію або сприяти їм.

Стаття 15 Хартії закріплює положення, за яким з метою забезпечення інвалідам, незалежно від їхнього віку та характеру і походження їхньої інвалідності, ефективного здійснення права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства держави зобов'язуються сприяти їхньому доступові до роботи усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу інвалідів і утримувати їх у звичайному виробничому середовищі та пристосовувати умови праці до потреб інвалідів, або, коли це видається неможливим у зв'язку з інвалідністю, шляхом облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності. У деяких випадках такі заходи можуть вимагати використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги.

Проведений аналіз основних міжнародних актів доводить, що світове співтовариство визнає інвалідів повноцінними суб'єктами трудового права. Створення і функціонування належної виробничої, соціальної та реабілітаційної інфраструктури допоможе громадянам з обмеженими фізичними можливостями працевлаштуватися, пристосуватися до самостійного життя і за наявності державної підтримки відчувати себе корисними для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України «Про Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001–2005 роки» : від 13.07.2001 р., № 519/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – Ст. 1303.

2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» : від 21.03.1991 р., № 875-XII // ВВР України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

3. Всеобщая декларация прав человека // Международные акты о правах человека : сборник документов. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 31 с.

4. Декларация социального прогрессу та розвитку: Декларация ООН від 11.12.1969 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

5. Амати́стов Э. М. Международное право и труд: Факторы имплементации международных норм о труде / Э. М. Амати́стов. – М. : Междунар. отношения, 1982. – 272 с.

6. Международный Пакт об экономических, социальных и культурных правах // Международное публичное право : сб. документов. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – Т. 1. – С. 467-470.

7. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція № 48/96 Генеральної Асамблеї ООН : від 20.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

8. Конвенція ООН «Про права інвалідів» :

від 13.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

9. Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини: Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на представленні у Верховній Раді України Спеціальної доповіді : від 10.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

10. Конвенція МОП «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» : від 20.06.1983 р., № 159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

11. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» : від 06.03.2003 р., № 624-IV // ВВР України. – 2003. – № 25. – Ст. 175.

12. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи : від 03.05.1996 р., № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Слюсар А. М. Інваліди – суб'єкти трудового права: міжнародний досвід / А. М. Слюсар // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 586–590 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09campmd.pdf>

Виконано аналіз міжнародного досвіду праці інвалідів як суб'єктів трудового права; висвітлені деякі норми міжнародного права стосовно праці інвалідів.

***

Слюсар А.М. Инвалиды - субъекты трудового права: международный опыт

Выполнен анализ международного опыта труда инвалидов как субъектов трудового права; освещены некоторые нормы международного права в отношении труда инвалидов.

***

Slusar A.M. Invalids - Subjects of the Labor Right: The International Experience

The analysis of the international experience of work of invalids as subjects of the labor right is made; some norms of international law concerning work of invalids are shined.